

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ИМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення методичної ради
університету
«28» серпня 2021 року,
протокол № 1

Перша проректорка, голова
методичної ради, кандидатка наук з
державного управління, доцентка

_____ Ірина КОВТУН
(підпис) (ініціали, прізвище)

«28» серпня 2021 року
м.п.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ДЕМОКРАТІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ»
для підготовки на третьому (освітньо-науковому) рівні
здобувачів наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування
галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування
за денною, заочною формами навчання

м. Хмельницький
2021

РОЗРОБНИК:

Завідувач кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
доктор філософських наук, професор
«28» серпня 2021 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
«28» серпня 2021 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри,
доктор філософських наук, професор
«28» серпня 2021 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

Деканеса факультету управління та економіки,
кандидатка економічних наук, доцентка
«28» серпня 2021 року

_____ Тетяна ТЕРЕЩЕНКО

ЗМІСТ

			стор.	
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		–	3
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	–	3
	1.2.	Лекції	–	4
	1.3.	Семінарські заняття	–	5
	1.4.	Самостійна робота аспірантів	–	7
	1.5.	Індивідуальні завдання	–	7
	1.6.	Підсумковий контроль	–	8
2.	Схема нарахування балів		–	10
3.	Рекомендовані джерела		–	11
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		–	12

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Кількість годин												
		Денна форма навчання						Заочна форма навчання						
		Усього	у тому числі					Усього	у тому числі					
			Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС		Лекції	Сем. (прак).	Лабор.	Ін.зав.	СРС	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1.	Предмет курсу «Демократія та політичні інститути», категорії та його функції	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19	
2.	Генеza демократії як соціального феномена	21	2	-	-	-	19	21	2	-	-	-	19	
3.	Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19	

4.	Система політичних інститутів в демократичному суспільстві	23	2	2	-	-	19	23	2	2	-	-	19
	Всього годин	90	8	6	-	-	76	90	8	6	-	-	76

1.2. Лекції

№ теми	Назва і план теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	2	3	4
1.	Предмет курсу «Демократія та політичні інститути», категорії та його функції	2	2
1.1.	Предмет, завдання та функції курсу «Демократія та політичні інститути».		
1.2.	Демократія як соціальний феномен.		
1.3.	Зміст, загальні принципи та основні критерії демократії.		
1.4.	Переваги та недоліки основних форм демократії.		
1.5.	Проблеми розвитку сучасної демократії та політичних інститутів в Україні.		
2.	Гене́за демократії як соціального феномена	2	2
2.1.	Економічні, історичні та соціокультурні передумови виникнення демократії.		
2.2.	Еволюція форм демократії (первіснообщинна, антична демократія.		
2.3.	Середньовічні форми демократії.		
2.4.	Класична ліберальна демократія (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.–Ж. Руссо).		
2.5.	Колективістська демократія (Ж.–Ж. Руссо, В. Ленін, К. Маркс, К. Шлітт).		
2.6.	Неоліберальна демократія.		
2.7.	Демократичні ідеї в українській політичній думці.		
3.	Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі	2	2
3.1.	Демократія: теоретико-соціальний аспект і основні моделі.		
3.2.	Демократія як принцип та спосіб організації політичної системи суспільства.		
3.3.	Сучасні концепції демократії та їх практична реалізація (класична, ліберальна, соціальна, представницька, плюралістична, елітарна, плебісцитарна, партиципальна та ін.).		
3.4.	Сучасні концепції демократії та їх практична реалізація (класична, ліберальна, соціальна, представницька, плюралістична, елітарна, плебісцитарна, партиципальна та ін.).		
3.5.	Транзитивна демократія.		
3.6.	Сучасні форми демократичного урядування.		
4.	Система політичних інститутів в демократичному суспільстві	2	2
4.1.	Місце та роль політичних інститутів у політичній системі суспільства.		
4.2.	Типологія демократичних режимів.		
4.3.	Політичні партії, суспільно-політичні організації та рухи як політичні інститути.		

4.4.	Опозиція як демократичний інститут.		
4.5.	Вибори як інститут демократичного суспільства та інструмент демократії.		
4.6.	Демократія і децентралізація влади.		
	Усього	8	8

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Тема 1. Предмет курсу «Демократія та політичні інститути», категорії та його функції

Питання для усного опитування та дискусії

1. Предмет, завдання та функції курсу «Демократія та політичні інститути».
2. Багатоманітність тлумачення демократії.
3. Зміст, загальні принципи та основні критерії демократії.
4. Елементи механізму демократії.
5. Особливості сучасної демократії.
6. Форми та інститути демократії в Україні.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: соціальне явище, наука, свобода, демократія, цінності демократії, види демократії, суб'єкт демократії, об'єкт демократії, рівні функціонування демократії, основні функції демократії.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми аспіранту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: демократія як соціальне явище; походження демократії; сутність демократії; основні функції демократії, роль демократії в житті соціуму.

Семінарське заняття 2

Тема 2. Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі

Питання для усного опитування та дискусії

1. Демократія як принцип організації суспільства.
2. Сучасні концепції демократії та їх практична реалізація.
3. Переваги та недоліки базових концепцій демократії.
4. Сучасні форми демократичного урядування.
5. Типологія демократичних режимів.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: соціум, політика, політичні інститути, демократичне урядування, типологія демократичних режимів.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми аспіранту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: сутності демократії як принципу організації соціуму; змісту та форм сучасних видів демократії; впливу демократії на політичні інститути суспільства; сучасних форм демократичного урядування; типології демократичних режимів.

Семінарське заняття 3

Тема 3. Система політичних інститутів в демократичному суспільстві

Питання для усного опитування та дискусії

1. Політичний процес як суспільно-політична взаємодія, боротьба за владу, застосування влади та вплив на владу.
2. Політичні партії як політичні інститути.
3. Суспільно-політичні організації та рухи як політичні інститути, роль, функції в політичній системі суспільства.
4. Опозиція як демократичний інститут.
5. Вибори як інститут демократичного суспільства та інструмент демократії.
6. Місцева демократія та її форми.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: політичні інститути, політичний процес, політичні партії, політичні рухи, опозиція, вибори.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми аспіранту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах: сутність політичних інститутів; зміст політичних процесів; сутність опозиції; вибори як інструмент демократії; місцева демократія.

1.4. Самостійна робота аспірантів

Тема 1. Предмет курсу «Демократія та політичні інститути», категорії та його функції.

1. Демократія як соціальний феномен.
2. Економічні, історичні та соціокультурні передумови виникнення демократії.
3. Зміст, загальні принципи та основні критерії демократії.
4. Еволюція форм демократії.
5. Класична ліберальна демократія (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.–Ж. Руссо).
6. Колективістська демократія (Ж.–Ж. Руссо, В. Ленін, К. Маркс, К. Шлітт).
7. Неоліберальна демократія.
8. Демократичні ідеї в українській політичній думці.

Тема 2. Сучасні концепції демократії та їх реалізація в соціумі.

1. Демократія: теоретико-соціальний аспект і основні моделі.
2. Демократія як принцип організації суспільств.
3. Сучасні концепції демократії та їх практична реалізація.
4. Популістська демократія.
5. Унітарна демократія.
6. Елітарні демократії.
7. Поліархія як сучасна форма представницької демократії.
8. Переваги та недоліки базових концепцій демократії.

Тема 3. Система політичних інститутів в демократичному суспільстві.

1. Політичний процес як суспільно-політична взаємодія, боротьба за владу, застосування влади та вплив на владу.
2. Місце та роль політичних інститутів у політичній системі суспільства.
3. Моделі організації законодавчої влади в розвинутих демократіях.
4. Виконавча влада в демократичному суспільстві: призначення і сутність.

5. Ознаки і функції судової влади в демократичній країні.
6. Політичні партії як політичні інститути.
7. Представницький характер та форми місцевої демократії.

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальними завданнями аспіранта є завдання для самостійної роботи.

1.5.1. Вимоги до виконання та оформлення аспірантами індивідуальних завдань (самостійної роботи)

Індивідуальним завданням аспіранта є завдання для самостійної роботи, яке виконується аспірантом індивідуально.

Індивідуальні завдання кожним аспірантом здійснюються протягом семестру у письмовому вигляді на аркушах А-4, які послідовно вкладаються папку зі скорозшивачем (без файлів!). Нумерація аркушів роботи починається з титульного аркуша. Номер на титульному аркуші не проставляється. Титульний аркуш оформляється за зразком 1.

Другим аркушем у папці є Зміст, у якому зазначається вид робіт та в окремій колонці – сторінка папки, на якій розташоване відповідне виконане аспірантом завдання. Зміст оформляється за зразком 2.

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом TimesNewRoman, 14 кеглем через 1,5 інтервали. Поля: верхнє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см, ліве – 3,0 см, праве – 1,0 см.

Виконані індивідуальні завдання по кожній темі аспірант обов'язково повинен здати на перевірку до початку складання підсумкового контролю (заліку). Індивідуальні завдання виконується за вимогами, єдиними для усіх аспірантів.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі усного заліку.

1. «Масове суспільство» як альтернатива громадянському суспільству.
2. Багатоманітність тлумачення демократії.
3. Вибори як інститут демократичного суспільства та інструмент демократії.
4. Виконавча влада в демократичному суспільстві: призначення і сутність.
5. Вплив процесів трансформації на форму громадянського суспільства.
6. Громадянське суспільство як основа демократичної політичної системи.
7. Громадянське суспільство як умова свободи й демократії.
8. Громадянське суспільство: поняття, генеза, ознаки.
9. Демократичні ідеї в українській політичній думці.
10. Демократія: теоретико-соціальний аспект і основні моделі.
11. Демократія і децентралізація влади.
12. Демократія як політичний режим.
13. Демократія як принцип організації суспільства.
14. Демократія як соціальний феномен.
15. Еволюція форм демократії (Первіснообщинна демократія. Антична демократія. Деспотія більшості. Доля демократії після падіння Афін. Середньовічні форми демократії).
16. Зміст, загальні принципи та основні критерії демократії.
17. Інститути громадянського суспільства як основа демократичної політичної системи.
18. Інститути громадянського суспільства.
19. Класична ліберальна демократія (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.–Ж. Руссо).
20. Колективістська демократія (Ж.–Ж. Руссо, В. Ленін, К. Маркс, К. Шлітт).
21. Концепції демократичного елітизму та плюралізму еліт.

22. Концепція демократії більшості.
23. Місце та роль політичних інститутів у політичній системі суспільства.
24. Місцева демократія та її форми.
25. Моделі громадянських суспільств: демократичне, посередницьке, виборче.
26. Моделі організації законодавчої влади в розвинутих демократіях.
27. Неоліберальна демократія.
28. Ознаки і функції судової влади в демократичній країні.
29. Особливості становлення та утвердження демократії в Україні.
30. Особливості сучасної демократії.
31. Особливості формування громадянського суспільства в Україні.
32. Переваги та недоліки базових концепцій демократії.
33. Плюралістична демократія.
34. Поліархія як сучасна форма представницької демократії.
35. Політична відповідальність та функції ЗМІ в демократичному суспільстві.
36. Політичні партії як політичні інститути.
37. Поняття, структура і функції громадянського суспільства.
38. Популістська, унітарна та елітарні демократії.
39. Предмет, завдання та функції курсу «Демократія та політичні інститути».
40. Представницький характер та форми місцевої демократії.
41. Проблеми розвитку сучасної демократії та політичних інститутів в Україні.
42. Референдум як інститут демократії.
43. Свобода як загальнолюдська цінність.
44. Система політичних інститутів в демократичному суспільстві.
45. Суспільно-політичні організації та рухи як політичні інститути, роль, функції в політичній системі суспільства.
46. Опозиція як демократичний інститут.
47. Сутність та суспільне значення засобів масової комунікації в процесі демократизації суспільства.
48. Типологія демократичних режимів.
49. Транзитивна демократія.
50. Форми власності та контроль за мас-медіа в умовах демократії.

1.6.2. Приклад залікового білету

1. Демократія як соціальний феномен.
2. Класична ліберальна демократія (Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.–Ж. Руссо).
3. Опозиція як демократичний інститут.

2. Схема нарахування балів

- 2.1. Нарахування балів з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 4 лекційних занять.

Отже, аспірант може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій			
			1	2	3	4
1.	Денна	4	2,5	2,5	2,5	2,5
2.	Заочна	4	1,25	1,25	1,25	1,25

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 3 семінарських занять.

За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному аспіранту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань наведені у п. 4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу та виконання індивідуальних завдань, наведено в таблиці:

№ з/п	З теми	Номер теми (ДФН / ЗФН)			Усього балів
		1	2	3	
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	5 / 10	5 / 10	5 / 10	15 / 30
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	5 / 10			5 / 10
	Усього балів				20 / 40

3. Рекомендовані джерела

3.1. Основні джерела

1. Андрійчук Т. Концепт громадянського суспільства в сучасних теоріях демократії. *Політичний менеджмент*: укр. наук. журн. 2012. № 1/2. С. 10–17.
2. Бойчук М.А. Демократія як народовладдя: становлення та розвиток в Україні в період утвердження незалежності. Київ: Генеза, 2012. 238 с.
3. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Львів, 2000. 318 с.
4. Головатий М.Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
5. Демократія. Вибори. ЗМІ: навчальний посібник / Human rights, Всеукр. громад. орг. «Демократична дія», Botschaft der Bubbersrepublik Deutschland (Kiew); за заг. ред. канд. політ. наук С.Ф. Джерджа. Київ: Синопис, 2012. 63 с.
6. Іщенко М.П. Основи демократії: навч.-метод. посіб. для студ. і слухачів магістратури держ. служби ден., заоч. та екстернат. форм навч. / Іщенко М.П., Гаман П.І., Іщенко О.М.; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. 2-е вид., допов. Черкаси: Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. 231 с.
7. Кельзен Ган. Про сутність і цінність демократії; з нім. пер. Олександр Мокровольський. Львів: ВНТЛ-Класика, 2013. 139 с.
8. Конституція України: офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. : станом на 1 січня 2006 р.]. Київ: Мін-во Юстиції України, 2006. 124 с.
9. Логунова М.М. Становлення і розвиток демократії: світовий досвід для України (опорний конспект дистанційного курсу): навчальний посібник / М.М. Логунова, Л.В. Гонюкова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: Центр навч. л-ри, 2005. 103 с.
10. Основи демократії: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. кол.: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. Проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. Київ: Вид-во «Ай Бі», 2002. 684 с.
11. Пильгун Н.В. Основи становлення громадянського суспільства в Україні / Н.В. Пильгун, С.Б. Бородін, І.О. Присяжнюк. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*: зб. наук. пр. 2013.

№ 61. С. 21–27.

12. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26–32.

13. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: навчальний посібник / Ф.М. Рудич, Р.В. Балабан, Ю.С. Ганжуров та ін. Київ: Либідь, 2008. 440 с.

14. Традиції демократичного врядування в історії українського державотворення: монографія / В.М. Князев, Ю.В. Бакаєв, Т.Е. Василевська [та ін.]; за заг. ред. В.М. Князева; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2010. 220 с.

3.2. Допоміжні джерела

1. Андрійчук Т. Вимірювання демократії: теоретичні та емпіричні підходи. *Політичний менеджмент*: укр. наук. журн. 2012. № 3. С. 3–11.

2. Виговський Л.А., Куліш Н.С. Релігія як важливий чинник нової української політичної реальності. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. 2020. № 2 (16). С. 5–9.

3. Виговський Л.А., Виговська Т.В. Свобода совісті як чинник демократизації суспільства в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, ХУУП, 23 жовтня 2020 року). С. 13–18.

4. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз: монографія; за наук. ред. д-ра політ. наук Л.Є. Шкляра. Київ: НАДУ, 2009. 392 с.

5. Грицяк Н.В. Електронна демократія: навчальний посібник / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловйов; за заг. ред. Н.В. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ: НАДУ, 2015. 66 с.

6. Громадський контроль діяльності органів публічної влади: наук. записка / Коваленко А.А. та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. 132 с.

7. Кабанець О.С. Демократія як державний режим: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*: укр. наук.-теорет. часоп. 2012. № 4. С. 60–64.

8. Козьма В.В. Політичні інститути сучасної представницької демократії. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія»*. 2013. Т. 21. Вип. 23 (4). С. 29–33. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21_23\(4\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2013_21_23(4)_7.pdf).

9. Крос К., Гакет Р. Політична комунікація і висвітлення новин у демократичних суспільствах: перспективи конкуренції / Пер. з англ.. Р. Ткачук. Київ: Основи, 2000. 96 с.

10. Куйбіда В.С. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку місцевої демократії: монографія / В.С. Куйбіда, М.С. Куйбіда, О.О. Бабінова. Хмельницький: ХУУП, 2008. 468 с.

11. ЛеДюк Лоуренс, Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці / Пер. з англ. Р. Ткачук. Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 96 с.

12. Лотюк О.С. Виникнення та функціонування інститутів громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*: укр. наук.-теорет. часоп. 2014. № 3. С. 63–67.

13. Митко А.М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу: монографія; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 399 с.

14. Навчаємо демократії: базові матеріали з питань освіти для демократ. громадянства та прав людини для вчителів / Рольф Голлоб [та ін.]; ред.: Рольф Голлоб, Петер Крапф, Вільтруд Вайдінгер; [пер. з англ. та адапт. Л.І. Паращенко; заг. ред. укр. версії Н.Г. Протасова. Київ: Основа, Вид-во Ради Європи, 2011. 161 с.

15. Невичерпність демократії: Видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / уклад.: О.І. Терех, Я.Г. Оксюта. Київ: Укр. письм., 1994. 174 с.
16. Олійник О.Л. Врядкування в Україні княжої та козацької доби: монографія; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2012. 320 с.
17. Оніщенко Н. Громадянське суспільство і виклики часу: від теорії до практичних дій / Н. Оніщенко, Н. Кузнєцова. *Віче: теорет. і громад.-політич. журн.* 2014. № 7. С. 30–33.
18. Політична опозиція: навчальний посібник / В.А. Гошовська, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниш [та ін.]; за заг. ред. В.А. Гошовської, К.О. Ващенко, Ю.Г. Кальниша; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. Київ: НАДУ, 2013. 207 с.
19. Розенфельд Ю.М., Осипова Н.П. Опозиція в демократичному суспільстві. *Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика.* Київ: Навч.-метод. каб. вищ. освіти Мова освіти України, 1996. С. 178–211.
20. Сартрі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Пер. з англ. Київ: АртЕк, 2001. 224 с.
21. Сміт Д. Роль законодавчої влади в ліберально-демократичних суспільствах / Пер. з англ. Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 104 с.
22. Смокович М. Вибори як інститут забезпечення демократії в Україні. *Юридична Україна: щомісяч. наук. журн.* 2014. № 11. С. 37–45.
23. Соловійов С.Г. Проблеми розвитку електронної демократії в умовах модернізації державного управління України: наукова розробка / С.Г. Соловійов, В.Г. Даниленко. Київ: НАДУ, 2012. 68 с.
24. Толстоухов А.В. Філософія демократії: есе; Ін-т стратег. політики. Київ: Новий друк, 2005. 159 с.
25. Требін М.П. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні: проблеми і перспективи. *Український соціум: наук. журн.* 2013. № 4. С. 161–174.
26. Шнеллінгер Л. Вільні та чесні вибори: посібник для журналістів з покращення висвітлення виборів в умовах розвитку демократії / Пер. з англ. Київ: USAID, 2002. 23 с.

4. Інформаційні ресурси

1. <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1297>
2. <http://www.politicalscience.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/03publications/09other>
3. <http://social-science.com.ua/article/1032>
4. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-52.html>
5. http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/iplp_kspd_Shlahtun_Politologia/